

Literatura

- Kühnreiter, K. 2019:* The pottery from the early medieval settlement at Pellendorf/Gaweinstal (Lower Austria) and its relationship to the Great Moravian sites on the River March. *Archeologické rozhledy* 71, 435–474.
- Staňa, Č. 1994:* Die Entwicklung der Keramik in Mittelmähren von 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts. In: Č. Staňa Hrsg., *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I*, Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, 265–286.
- Tomková, K. – Bartošková, A. – Boháčová I. – Čiháková, J. – Hrdlička, L. 1994:* Zum gegenwärtigen Stand des Studiums der frühmittelalterlichen Keramik im Mittelböhmen. In: Č. Staňa Hrsg., *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I*, Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, 165–181.

Jerzy Piekalski – Krzysztof Wachowski (eds.): Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu. Studium strefy placu Nowy Targ we Wrocławiu. *Wratislavia Antiqua* 23. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2018. 1216 str.

Olbřímí, do dvou svazků rozdělená publikace okamžitě vzbuzuje respekt. Přináší komplexní vyhodnocení rozsáhlého terénního výzkumu, uskutečněného v letech 2010–2012 ve Vratislavi na náměstí Nový trh (Nowy Targ). Exkavaci o rozsahu ca 40 arů, vyvolanou výstavbou podzemních garáží, provedl Institut archeologie Vratislavské univerzity, na stejném pracovišti vznikla i monografie. Což vysvětluje těžko uvěřitelnou skutečnost, že vůbec existuje komplexní publikace tak velkého výzkumu, nadto vydaná v odstupu pouhých šesti let po skončení terénní fáze. Uvedené pracoviště disponuje patričním technickým zázemím a širokým týmem pracovníků schopných na vysoké úrovni zvládnout nejen náročné terénní akce, ale i veškeré laboratorní zpracování. Protože Institut je stabilně financován ze státních zdrojů jako součást univerzity, je možné načas polevit z terénní činnosti pro potřeby vyhodnocení jednoho z největších archeologických výzkumů, který kdy ve střední Evropě proběhl v městském jádru. Ovšem ani to není samozřejmou zárukou vzniku solidní publikace, klíčovou podmínkou je kontinuita, resp. zkušenost.

Z pedagogů archeologie Vratislavské univerzity se postupně stali manažeři sestavování a vedení funkčních autorských kolektivů monografií náročných terénních výzkumů. Mnoho důležitých úkolů zadávají jako magisterské a doktorské práce, řadu podstatných kapitol ovšem přidělují sami sobě. Profesori J. Piekalski a K. Wachowski se přitom doplňují. První z nich se specializuje na městskou profánní architekturu a urbanismus ve vrcholném a pozdním středověku, druhý vyniká znalectvím mnoha druhů drobné hmotné kultury. Tento publikační model na vratislavské univerzitě funguje už dvacet let. Ostatně zahajující svazek řady *Wratislavia Antiqua*, věnovaný komplexnímu vyhodnocení odkryvu jedné parcely měšťanského domu ve Vratislavi (*Buško – Piekalski eds. 1999*), je prototypem nyní předloženého opusu, který ve svém rozsahu nemá ve střední Evropě srovnání. Patří k němu ještě dvě dříve vydané knihy, relativně útlé, ale důležité. Základem obou je komplexní prezentace určitých druhů z obrovského spektra movitých nálezů, které poskytl výzkum na náměstí Nový trh. Jedna je koncipovaná jako široká srovnávací studie tzv. světských odznaků (*Sawicki 2014*), druhá je komentovaným katalogem kovových oděvních prvků, hlavně přezek a ozdobných nášivek (*Sawicki 2017*).

Výzkum na náměstí Nový trh dvojnásobně zásadně rozšířil obzory poznání středověkého města. Nejenže přinesl mimořádně velké množství ukázek drobné hmotné kultury, ale klíčovým způsobem posunul představu o urbanismu a stavební kultuře Vratislavi v období vzniku institucionálního města, tzn. ve 13. století. V bloku kapitol o sídelním a architektonickému vývoji má zásadní autorský podíl J. Piekalski, vyhodnocení písemných pramenů se zhostil historik M. Goliński. Z dendrodát získaných při exkavaci a z písemných pramenů vyplývá, že totální změna zkoumaného prostoru nastala v 60. letech 13. století. Do té doby hustě zastavěnou plochu, jejíž sídelní osnovu určovaly cesty s dřevěným povrchem, nahradilo rozsáhlé náměstí. Změna proběhla plánovitě, třebaže jejím

určítým impulsem – jak autoři spekulují – mohla být náprava škod z roku 1241, jež ve Vratislavi napáchali nájezdníci asijského původu. Pozůstatky demolované zástavby, jež ustoupila náměstí, souvisle překryla mocná planýrovací vrstva písku, která tak představuje jasné rozhraní dvou hlavních stratigrafických horizontů. Trhová plocha čtvercového tvaru se nachází v okrajové části ohrazeného jádra města. Byť leží excentricky vůči hlavnímu náměstí, nenarušuje pravouhlou osnovu bloků domovních parcel. Ze sociotopografických analýz písemných pramenů i z charakteru dochovaných pozůstatků středověké zástavby vyplývá, že kolem Nového trhu stály domy relativně chudších měšťanů.

První blok kapitol recenzované monografie poskytuje ucelený přehled nálezových situací, rozříděných do sedmi vývojových fází a popsanych katalogovým způsobem po stratigrafických jednotkách. Ke každé fázi je připojen celkový plán příslušných reliktů stavebních konstrukcí a dalších objektů. Výpovědní hodnotu plánů, hlavně pro starší vývojové fáze, ale snižuje skutečnost, že v nich není zobrazen rozsah narušení způsobených zahloubenými objekty z mladších fází. Neméně zarážející je takřka úplná absence celkových profilů zkoumanou plochou, které by poskytovaly představu o dynamice nárůstu terénu během sídelních fází i po dobu existence náměstí. Ve větším počtu jsou prezentovány pouze dílčí profily s jednotlivými výraznějšími objekty, nejčastěji pozůstatky staveb, ale i těm chybí návaznost na vrstvy navyšující ve středověku povrch terénu náměstí.

Publikovány jsou jen dva krátké profily celkovou stratigrafickou situací. Jeden z nich byl pořízen při exkavaci v letech 2010–2012, druhý, situovaný ve stejném prostoru, byl vyhotoven při akci v letech 1963–1964, když byla odkryta plocha o výměře ca 1 aru. Paradoxně díky staršímu zákresu si čtenář může učinit jasnější představu o celkových dimenzích antropogenního souvrství, mocného kolem 4 m. Technický pokrok poslední doby tedy není samozřejmou zárukou zkvalitnění pořizované dokumentace. Za největší selhání editorů je třeba považovat absenci celkového situačního plánu, který by býval zobrazoval zkoumaný prostor v kontextu celé plochy náměstí, nejlépe spolu s vyznačeným rozsahem všech předchozích archeologických výzkumů v bezprostředním okolí. Ostatně sami autoři se staršími zjištěními na řadě míst operují.

K popisům nálezových situací jsou připojeny charakteristiky daných vývojových fází, včetně bilance opor absolutního datování. Periodizace vychází z rozborů drobné hmotné kultury, nejčastěji keramiky, a desítek dendrodat získaných z velkého množství pozůstatků stavebních konstrukcí, uchovaných díky vlhkému prostředí. Stratigrafický horizont předcházející vzniku náměstí autoři rozdělili do tří hlavních vývojových fází. První kladou – vzhledem k absenci dendrodat – jen rámcově do 12. století. Pozůstatky zástavby z tohoto období nevykazují známky pravidelného upořádání, což ale může být optický klam zapříčiněný (velkým) rozsahem mladších zásahů. Debata na toto téma ale není možná vzhledem k výše uvedeným nedostatkům celkových plánů. Autoři na základě kumulací jam hypoteticky rekonstruují rozsah jednotlivých usedlostí. Jámy oválných tvarů o půdorysných osách ca 2 × 4 m tradičně interpretují jako pozůstatky mělkých zemnic.

Mnohem lépe „čitelné“ a díky sérii dendrodat chronologicky dobře ukotvené jsou pozůstatky zástavby z druhé, a zvláště pak třetí vývojové fáze. Datování jednotlivých staveb se pohybuje v rozptětí od 70. let 12. století do 50. let 13. století. Pro druhou fázi jsou charakteristické jednoduché sрубové přibytky s koutovými pecemi a hospodářské stavby s proutěnými stěnami. Tyto objekty, typické ukázkou stavební kultury předlokačních centrálních lokalit Slezska, vznikaly na zkoumané ploše i v 1. polovině 13. století. Spolu s nimi od přelomu 12. a 13. století vyrůstaly stavby konstrukčně podstatně odlišné, geneticky úzce spjaté se stavební kulturou německojazyčných zemí. Jejich stěny ze svislých prken byly fixovány trámovým skeletem, z něhož se nejčastěji dochovaly prahové trámy s dlaby pro sloupky a jejich vzpěry. Prkna byla kladena buď do drážek ve vodorovných trámech, nebo – častěji – volně stavěna mezi stěnu stavební jámy a trámový skelet.

Na ploše podrobené exkavaci existovaly rámové (skeletové) stavby dvou druhů. Početnější skupinu představují dvouetážové objekty, z nichž přetrvaly suterény přibližně čtvercového půdorysu o stranách 4–5 m. Charakteristické jsou pro ně vstupní šjíje. Jedna z těchto staveb zanikla při požáru, přičemž v destrukci překrývající zahloubenou podlahu se spolu s desítkami dřevěných nádob a dalšími součástmi vybavení domácnosti dochovalo i větší množství reliktů různých stavebních konstrukcí. Pro dispoziční rekonstrukci stavby je klíčový nález torza pece, jež se podle mínění autorů

propadla z horního podlaží. Suterén potažmo interpretují jako pozůstatek dvoudílného příbytku vertikální dispozice: nad zčásti zahloubenou skladovací prostorou by se měla nacházet jizba stejného půdorysu. Skutečností je, že v bezprostředním okolí žádného ze zhruba dvou desítek zachycených suterénů nebyly evidovány konstrukční pozůstatky, které by případně svědčily o existenci dispozičních dílů napojených aditivně, tedy s podlahou na povrchu terénu.

Druhá doložená skupina staveb rámové konstrukce je zastoupena jen dvěma příklady, z nichž pouze jeden se dochoval ve stavu umožňujícím celkovou rekonstrukci. Jejich podlahy byly také zapuštěny pod povrch terénu, a to kolem 1 m, což odpovídá míře zahloubení suterénů čtvercového půdorysu. V celém půdorysu dochovaná stavba výrazně protáhlého tvaru dosahovala rozměrů 5×13 m. Tento prostor nebyl nijak členěn, vyjma stísněné čtvercové místnosti, situované v jednom z koutů. Subtilními prkennými stěnami vydělenou místnostku o velikosti $2,8 \times 2,5$ m autoři klasifikují podle zjevných pozůstatků pece jako jizbu.

Příznivý stav dochování rámových, roubených i proutěných staveb umožňuje postihnout celou řadu konstrukčních detailů, včetně různých typů tesařských spojů. Ze zásypů suterénů byly vyzdvíženy např. dveře s dřevěnými zámkami. Pece obytných staveb první až třetí sídelní fáze se vzájemně shodovaly. Jejich hliněné kopule oválného půdorysu byly ztuženy hustou proutěnou krostou. Vzhledem k autorově dosavadní bibliografii je překvapivé, že J. Piekalski v důležité kapitole o dispozičním a konstrukčním rázu staveb v podstatě rezignoval na širší geografickou komparaci vřatslavských rámových domů, jež díky dobrému stavu dochování bezesporu patří k nejzajímavějším příkladům svého druhu v evropském měřítku.

Důležité otázky spojené s osídlením před vznikem náměstí se týkají urbanismu. Osnovu zástavby tvořily dřevěné cesty, několikrát přeložené v průběhu 12. a 1. poloviny 13. století. Stavby ovšem dodržovaly stále stejnou orientaci podle světových stran. Autoři se domnívají, že až do 60. let 13. století si zástavba podržela předlokační ráz. Argumentují přitom hlavně dvěma skutečnostmi: 1) nepravidelnými rozestupy staveb mezi sebou i vůči cestám; 2) zakřiveným průběhem dřevěných cest. Hypoteticky uvažují, že urbanistický ráz této části zástavby Vřatslavi se výrazně lišil od geneze parcelace kolem Rynku, která by podle představ současného bádání měla být pravidelně rozměřena už ve 20. letech 13. století.

Z nálezových situací, jež spadají do středověkých vývojových fází náměstí, nejvíce zaujmou dřevěné konstrukce ze 14. století, určené k rozvádění vody. K tomuto účelu sloužilo několik ramen koryt z fošen, které přiváděly vodu do vydřevených rezervoárů. Do 2. poloviny 14. století jsou datovány pozůstatky jednoduchých krámských staveb. Výraznou složku vrstev, jimiž postupně narůstal povrch terénu v pozdním středověku, představuje hnůj a další organické materiály, což autoři dávají do souvislosti s písemnými zmínkami o trhu se zvířaty, který se na náměstí odehrával. Z barokní doby pochází torzo cihelné kašny.

Kapitoly věnované drobné hmotné kultuře, jež zaujímají přibližně dvě třetiny stránek monografie, jsou koncipovány čistě podle druhové skladby výrobků, bez zřetele k stratigrafickým horizontům. Toto nepřilíš šťastné rozhodnutí je do určité míry odůvodnitelné mimořádným objemem nálezového fondu, jehož zhodnocení si vyžádalo široký kolektiv badatelů z řad studentů i zkušených specialistů. Jen někteří autoři se pokusili postihnout prostorovou distribuci určitých druhů artefaktů po jednotlivých stratigrafických horizontech, jiní zcela ignorovali nálezové souvislosti. Jednotné nejsou ani popisky kreseb a fotografií artefaktů. Někde je v nich obsažena datace ve formě uvedení vývojové fáze, ale často tato zásadní informace chybí nejen v popiskách obrázků, ale i ve vlastním textu. Tento nedostatek jde jednoznačně na vrub editorů.

Ostatně sám K. Wachowski v podstatě pominul nálezový kontext artefaktů, jimiž se zaobírá. Přitom si vyhradil mj. kupecké náčiní, jež představuje mimořádný soubor dokladů svého druhu, pro jehož interpretaci jsou informace o prostorovém a chronologickém kontextu dosti podstatné. Protože ho zaujímají pouze typologické aspekty, do jednoho celku doslova sesypal nálezy ze sídelních vývojových fází spolu s nálezy z vrstev z doby existence náměstí. Klíčovou otázku, jak se v nálezovém obraze kupeckého náčiní promítá akt založení náměstí, si neklade, stejně tak se nezatežuje problematikou prostorové distribuce daných artefaktů v rámci sídelních fází. A co je horší, údaje potřebné k tomu, aby soubor z této perspektivy mohli nahlédnout jiní badatelé, neposkytuje. V závěru kapito-

ly o kupeckém náčiní víceméně opakuje své už několikrát publikované úvahy o proměnách tržních vztahů ve Slezsku během 13. a 14. století. Vazby movitých nálezů ke konkrétním terénním situacím jsou v monografii zohledněny pouze v trojici kapitol. O militariích, o kožených předmětech a nejpodrobněji v kapitole o kovových součástech oděvů. I jejich autoři ale zůstali hodně dlužni kritice nálezového kontextu z hlediska (post)depozičních procesů. Například nerozlišují, které artefakty pocházejí z planýrovacích vrstev (popř. zásypů rozměrných objektů) a které z pochozích horizontů.

Mezi nepřeborným množstvím movitých nálezů samozřejmě převažují obligátní ukázky svého druhu. Jejich výpovědní hodnotu to ale nijak nedevaluje. Monografie bude představovat frekventovanou citační položku v literatuře o vybavení dílen různých řemeslníků, o oděvní kultuře, ale také třeba o militariích. Nejen numismatici ocení obsáhlou kapitolu o početných mincovních nálezech, představujících reprezentativní vzorek nominálů používaných při každodenních transakcích. Vlhké prostředí umožnilo dochování velkého množství výrobků z organických materiálů, včetně skutečných unikátů. Těžko lze hledat analogie k voskovým tabulkám s umně vyrytými a polychromovanými postavami světce a Krista na voskových plochách. Míru skokového zmnožení pramenné základny drobné hmotné kultury si lze dobře uvědomit na příkladu poutních odznaků: díky výzkumu na náměstí Nový trh přibylo 32 položek k pěti dříve známým z celé Vratislavi. Bádání o zbožném a kajícím putování středověkých měšťanů ze střední Evropy tím získává nové perspektivy. Mimochodem, z Prahy jsou publikovány pouhé dva nálezy poutních odznaků.

Prvotní nadšení z komplexní monografie obrovského výzkumu je tlumeno soustředěnější četbou, jež odhaluje řadu koncepčních nedostatků. Přesto není pochyb o její obrovské hodnotě pro středoevropskou archeologii měst. Význam publikace se ale primárně neměří množstvím stratigrafických jednotek a objemem movitých nálezů. Zásadní je hlavně díky tomu, že výzkum přinesl jedinečné nálezové situace. Šance, že se znovu naskytne příležitost odkrýt podobně rozsáhlou plochu se srovnatelně dochovanými pozůstatky městské profánní zástavby z 1. poloviny 13. století, z doby klíčové pro utváření institucionálních měst, je mizivá. Proto je nutné vyzdvihnout, že monografií máme k dispozici relativně rychle po skončení exkavace. Můžeme jediné závidět, vzpomeneme-li si na výzkum na pražském náměstí Republiky, který je z daného úhlu pohledu stejně závažný. I zde díky plánovitému lokačnímu zásahu došlo k přetržení sídelního vývoje, což přispělo k zachování pozůstatků zástavby v podobné míře jako u zaniklých měst.

Jan Kypta

Literatura

- Buško, C. – Piekalski, J. eds. 1999:* Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście: parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu. *Wratislavia Antiqua* 1. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Sawicki, J. 2014:* Średniowieczne świeckie odznaki w Polsce na tle europejskim. *Wratislavia Antiqua* 20. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Sawicki, J. 2017:* Medieval dress accessories from Nowy Targ Square in Wrocław. *Catalogue of finds*. Wrocław: Yellow Point Publications.